

ОСОБЛИВОСТІ КРЕДИТУВАННЯ СУБ'ЄКТІВ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

В статті аналізується сучасний стан і проблемні аспекти кредитування суб'єктів підприємницької діяльності в Україні. Окреслено шляхи покращення кредитування в контексті забезпечення належного місця та ролі підприємництва в економіці країни в умовах кризи фінансового та реального сектора економіки.

В статье анализируется современное состояние и проблемные аспекты кредитования субъектов предпринимательской деятельности в Украине. Очерчено пути улучшения кредитования в контексте обеспечения надлежащего места и роли предпринимательства в экономике страны в условиях кризиса финансового и реального сектора экономики.

The article analyzes the current status and problematic aspects of lending businesses in Ukraine. Outlined ways to improve lending in the context of ensuring the proper place and role of entrepreneurship in an economy in crisis financial and real sector.

Ключові слова: кредитні відносини, кредит, кредитна система, кредитний портфель, банк, суб'єкти підприємницької діяльності.

Окремі проблемні питання кредитних відносин, їх природи, законодавчого забезпечення та практичного використання не розв'язані і сьогодні, незважаючи на більш ніж тисячолітню історію кредиту. Для прикладу, класичне визначення кредиту, як економічних відносин між кредитором та позичальником з приводу надання в тимчасове користування матеріальних чи грошових цінностей, у Законі України «Про банки та банківські операції» не зовсім коректно видозмінюється в будь-яке зобов'язання банку надати кошти проти зобов'язання їх повернути з відсотками, пенею, неустойкою тощо [1].

В науковій літературі тривають дискусії про доцільність збереження такого принципу кредитування, як цільове використання коштів, особливо щодо споживчих кредитів фізичних осіб.

Вчасне і достатнє фінансове забезпечення, власними чи позиченими коштами було і є найважливішим чинником економічного розвитку будь-якого господарюючого суб'єкта, окремо взятого регіону, як і національної економіки в цілому. Капіталотворча теорія кредиту ще у XVIII ст. відводила банкам роль фабрик капіталу, який ототожнювався з кредитом. Нині, банки України, головне завдання яких забезпечувати тимчасові потреби клієнтів у грошових коштах, фактично не кредитують, що негативно відображається на стані та перспективах розвитку економічних суб'єктів.

Кредитна система країни шляхом надання кредитів організовує й обслуговує рух капіталу, забезпечує його залучення, акумулювання та перерозподіл у ті сфери виробництва та обігу, тим суб'єктам підприємницької діяльності, де і у кого виникає його дефіцит.

Загальний обсяг кредитів, наданих банками України, на кінець 2008 р. склав майже 792 млрд. грн., з них 284 млрд. грн. – короткострокові та 508 млрд. грн. – довгострокові (табл. 1). Характерними тенденціями розвитку банківського кредитного ринку останніх років стали: бурхливе збільшення обсягів кредитування - на 60% в середньому за рік, починаючи з 2005 р., вищі темпи росту кредитування в іноземній валюті, більша привабливість довгострокових кредитів та високі темпи розвитку ринку споживчого кредитування.

Таблиця 1

Кредитний портфель банків України на початок року

Види кредитів станом на	2001 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.
Кредити надані, всього	23 637	156385	269 688	468 507	792 384
у т.ч., суб'єктам господарської діяльності	18 216	109020	167 661	276 184	472 584
фізичним особам	941	33 156	77 755	276 184	472 384
Довгострокові кредити	3 309	86 227	157 224	291 963	507 715
з них суб'єктам господарської діяльності	2 761	58 528	90 576	156 355	266 204
проблемні кредити	2 679	3 379	4 456	6 357	18 015

млн. грн.

За сім місяців 2009 р. кредитний портфель банків України зменшився на 45,8 млрд. грн. і склав на 01.08.2009 року – 746,6 млрд.грн. Істотно, на 32,4 млрд.грн. зменшились обсяги кредитів, наданих фізичним особам, тоді як суб'єктам господарської діяльності – на 2,8 млрд.грн., а довгострокових – майже на 50 млрд.грн.

Банки є головною ланкою кредитної системи України, мають ліцензію НБУ і виступають одночасно у ролі покупця і продавця тимчасово вільних коштів. Інші фінансові посередники, які можуть надавати кредити, кредитні спілки, ломбарди, страхові компанії, і близько не можуть конкурувати з банками. Так, загальний кредитний портфель 840 кредитних спілок України складає лише 6 млрд. грн., або 0,75% банківського.

Основою національної економіки, як правило, є малий бізнес, який за питомою вагою зайнятого працездатного населення, внеском у ВВП країни, ефективністю виробництва та іншими параметрами є не тільки партнером, але й конкурентом великого бізнесу. Справляючи значний вплив на суспільні процеси в країні та формування громадянського суспільства, мале підприємництво вимагає структурованої державної підтримки свого розвитку, особливо під час переходу до ринкових відносин.

У 2008 р. в Україні налічувалося більше 2 млн. 640 тис. суб'єктів малого і середнього бізнесу і їхня кількість щорічно зростає на 5-7% (Малі підприємства: середня чисельність працівників за звітний рік не більше

50 осіб, обсяг валового доходу від реалізації продукції (робіт, послуг) - не більше 70 млн. грн.). Питома вага середніх підприємств у загальній кількості підприємств-суб'єктів підприємницької діяльності по Україні складає 14,1%, а малих - 85,7%. Тобто частка малого та середнього підприємництва становить 99,8% від загальної кількості суб'єктів підприємницької діяльності, що відповідає рівню країн ЄС. На жаль, малий і середній бізнес України у 2008 р. сформував трохи більше 10% ВВП, хоча зайняті у ньому майже десять мільйонів працівників - більше половини зайнятого населення. При цьому, якщо у 2000 р. кількість малих підприємств на 10 тисяч осіб населення складала 44 одиниці, а частка у ВВП - 8,1%, то у 2007 р., незважаючи на те, що цей показник зріс до 70, частка у ВВП, навпаки, зменшилася до 4,4%.

Завдання забезпечення підприємству в Україні необхідних умов для його ефективного функціонування надзвичайно актуальне. У країнах Західної Європи саме малий бізнес формує економіку, в ньому зайнято 50-80% працездатного населення і створюється близько 60% ВВП [2, 5], у нас - це прерогатива металургійних та хімічних гігантів, які залежать від світової кон'юнктури та вартості енергоносіїв. Якраз через це Україна переживає кризу болісніше ніж, наприклад, Польща, у якій, до того ж, не було такого масового захоплення споживчими кредитами.

У вересні 2008 р. Європейський інвестиційний банк, зважаючи на проблеми підприємців у зв'язку із кризою, вирішив виділити європейським підприємствам малого бізнесу 15 мільярдів єврокредитних ресурсів на період 2008-2009 років, з тим щоб довести загальний обсяг кредитування у 2011 р. до 30 мільярдів євро, а вже у жовтні Європейська асоціація підприємців, малих та середніх підприємств попросила виділити ще 20 мільярдів євро для гарантування повернення кредитів, отриманих європейським малим бізнесом. Ці кредити надаватимуться через комерційні банки на термін від 2 до 12 років при максимальній сумі на одного позичальника - 12,5 млн. євро.

В Україні у сфері фінансово-кредитної підтримки малого підприємництва функціонує: 184 банки, у т.ч. 1314 філій, 277 фондів підтримки підприємництва, 1857 небанківських фінансово-кредитних установ, у т. ч. 840 кредитних спілок. Прямого зв'язку між розвитком національної економіки і банківської системи в Україні не спостерігається. Остання ж за власними сумарними активами не набагато переважає перший банк Польщі.

Розвиток підприємництва гальмується, насамперед, нестачею коштів для розвитку власної справи та високими відсотковими ставками за користування банківськими кредитами. У 2008 р. на відшкодування відсоткових ставок за кредитами суб'єктів малого та середнього бізнесу для реалізації інвестиційних проектів було заплановано 32 млн. грн. (виділено - 29 млн. грн. для 317 підприємців). На 2009 р. - планується 250 млн. грн. Відшкодування суми сплачених відсотків здійснюється у розмірі 1,2 облікової

ставки НБУ.

Не завадило б створити фонди гарантування кредитів для підприємців-початківців, через які держава надавала б банкам гарантії для отримання бізнесменами-початківцями мікrokредитів у розмірі 20-30 тис. грн.

Актуальність питань, пов'язаних із кредитним забезпеченням малого бізнесу достатньо висока, але сьогодні таке забезпечення реалізується кредитними установами без належного теоретичного обґрунтування. Загальними проблемами кредитування займаються О.Дзюблюк, А.Демянівський, А.Мороз, М.Савлук, М.Пуховкіна, Н.Рябініна, М.Фастовець та інші. Кредитування малого підприємництва, його проблеми та специфіка залишені на відкуп спеціалістам практикам, які лише час від часу діляться своїм досвідом на сторінках періодичної преси [3].

Сьогодні надзвичайно важливо визначитися із проблемами, що виникають на різних етапах кредитування малого бізнесу і у різних суб'єктів кредиту та окреслити можливі шляхи їх розв'язання.

Однією із основних проблем підприємництва на сьогодні є його слабе фінансове забезпечення. Хронічна нестача обігових коштів, спричинена високою затратністю, зумовлює нестабільність бізнесу, брак резервів та підвищену ризиковість - вразливість щодо інфляції, циклічних коливань, податкового тиску, впливу органів влади чи кримінальних структур.

Орієнтація суб'єктів господарювання на максимальний прибуток, який, до того ж, треба отримати якнайшвидше, разом із першою проблемою створюють наступну - тінізація та криміналізація підприємництва. Посилює цю проблему надзвичайно слабка організація бухгалтерського обліку на МП або його відсутність взагалі.

Наступною проблемою, яку намагаються розв'язати структури, є створення належної інфраструктури розвитку малого бізнесу, яка сьогодні складається в Україні з 465 бізнес-центрів, 69 бізнес-інкубаторів, 40 технопарків, 790 лізингових центрів, 3061 інвестиційно-інноваційних фондів і компаній, 3233 інформаційно-консультативних установ. На жаль, всі ці установи сприяння розвитку МП або віртуальні, або дуже малопотужні.

Все вищезазначене зумовлює нижчу конкурентоспроможність МП проти великого бізнесу в основному через менш якісну організацію технічного та технологічного забезпечення виробництва, нижчу кваліфікацію працівників та нижчу соціальну захищеність для них.

Для початку потрібна чітка державна програма розвитку та підтримки МП. Адже непродумані імпровізації, наприклад, із єдиним податком призводять до прямих економічних втрат: частина МП ховаються в тіні, а інші просто припиняють свою діяльність.

Розв'язання проблем слід починати, на наш погляд, із формування достатнього фінансового забезпечення розвитку МП, головним джерелом якого повинні стати їхні власні кошти. Власних достатніх прибутків зараз ще

немає і жорстка фіскальна система, очевидно, не скоро дозволить їм з'явитися. За підсумками 2008 р. фінансовий стан 37,3% МП України та 37,8% МП Чернівецької області залишався незадовільним.

Ресурс інших джерел ще більш обмежений і невизначений. Інвестиції, попри дедалі зростаючу інвестиційну привабливість, не зростають. Загальний обсяг прямих іноземних інвестицій в економіку України на 1 липня 2009 р. становив 38,0 млрд. дол. США, що на 6,6% більше обсягів інвестицій на початок 2009 р., та в розрахунку на одну особу становить 823,9 дол. США. Сукупний капітал нерезидентів в економіці Чернівецької області станом на 01.04.2009 р. склав майже 60 млн. дол. США, або всього 65 дол. США на одного буковинця. За рік Україна отримує 1 млрд. дол. США зарубіжних інвестицій і таку ж суму отримує Канада за один день.

Бюджетних коштів не вистачає на першочергові заходи та поточні видатки бюджетної сфери. Пряма державна фінансова допомога розвитку підприємництва в Україні у 2008 р. склала 2 млн. грн., у 2009 р. виділено всього 0,4 млн. грн.

Не залишається нічого іншого, як і початковий капітал, і капітал для подальшого розширення виробництва позичати у фінансових посередників (банки, кредитні спілки, лізингові, інвестиційні, страхові та інші компанії). Мав рацію Й.Шумпетер, який у своїй теорії розвитку стверджував: «Не можна стати підприємцем, не ставши попередньо боржником» [4, с.214].

Кредитний ринок України перебуває сьогодні в майже повній юрисдикції банківської системи, яка потенційно може запропонувати суб'єктам підприємництва широкий спектр послуг з кредитування.

За звичайними кредитами банки пропонують одномоментні та термінові кредити, кредитні лінії, овердрафти, інвестиційні та іпотечні кредити. Швидко освоюються і поширюються нові послуги, потрібні для МП, - факторинг та РЕПО з товарами.

Банківський кредит передбачає надання позичальникам у тимчасове користування грошових коштів на умовах, передбачених кредитним договором. При цьому вимагається дотримання таких принципів кредитування: строковість, повернення, забезпеченість, платність та цільове використання.

Кредит має бути повернений позичальником банку у визначений у кредитному договорі строк з відповідною платою за його користування. Банк повинен забезпечити своє право на захист своїх інтересів, недопущення збитків від неповернення боргу через неплатоспроможність позичальника. Кошти кредиту мають бути використані на конкретні цілі, передбачені кредитним договором. При наданні споживчих кредитів (у т.ч. кредитних ліній) для фізичних осіб цільовий характер використання може бути передбачений у кредитному договорі за згодою сторін.

Основними джерелами формування банківських кредитних ресурсів є

власні кошти банків, залишки на розрахункових та поточних (валютних) рахунках, залучені кошти юридичних та фізичних осіб на депозитні рахунки до запитання та строкові, міжбанківські кредити і кошти, одержані від випуску цінних паперів.

Основні умови кредитування:

1. Дотримання чинного законодавства України та економічних нормативів діяльності банків, а також принципів кредитування.

2. Банки самостійно встановлюють порядок залучення та використання коштів, проведення кредитних операцій, рівень відсоткових ставок та комісійних винагород.

3. Кредитні операції здійснюються у межах кредитних ресурсів.

4. Заборонено надання безпроцентних кредитів на покриття збитків, формування та збільшення статутного фонду.

5. Процентна ставка за кредитом не може бути нижчою процентної ставки за кредитами, які бере банк, і ставки, яку він платить за депозитами.

6. Великий кредит не може перевищувати 25 відсотків, а загальний обсяг наданих кредитів не може перевищувати восьмикратного розміру власних коштів банку.

Найбільшого поширення набув метод одноразового кредитування, за яким кошти надаються позичальнику на певний строк на цільові потреби останнього.

При використанні кредитної лінії банк кредитує позичальника в межах наперед визначеного ліміту кредитування на певний період часу. При цьому загальна сума коштів, що надаються за кредитною лінією, може не обмежуватися і позичальник має можливість багаторазово отримувати і погашати кредит у межах встановленого ліміту.

Фактично різновидом кредитної лінії є кредитування за методом «овердрафт», при якому банк встановлює для свого клієнта ліміт кредитування на випадок нестачі коштів на поточному рахунку для здійснення поточних платежів, яким клієнт може оперативного скористатися. Термін такого кредиту, як правило, не перевищує одного місяця. Ліміт кредитування визначається банком за обсягом платіжного обороту клієнта у попередньому кварталі і встановлюється не довше ніж на рік.

Кредитні відносини між кредитором і позичальником регламентуються кредитним договором - юридичним документом, що визначає взаємні обов'язки і відповідальність сторін. Договір укладається тільки в письмовому вигляді і не може змінюватися в односторонньому порядку. Умови кожного договору визначаються індивідуально, погоджуються сторонами і включають: розмір кредиту, умови надання і погашення коштів, розмір відсотків, забезпечення кредиту, перелік дій чи умов, яких повинен дотримуватись позичальник, а також яких він не повинен допустити, права сторін, санкції за порушення умов угоди, термін дії та можливості зміни умов

угоди, реквізити сторін та інші умови, які не суперечать чинному законодавству.

Розмір відсоткових ставок та порядок їх сплати встановлюється сторонами і фіксується в кредитному договорі залежно від кредитного ризику, наданого забезпечення, кон'юнктури кредитного ринку (попит і пропозиція на гроші), строку користування кредитом, облікової ставки та інших факторів.

Договір складається у двох примірниках по одному для кожної із сторін і скріплюється підписами уповноважених осіб та печатками. У випадку нотаріального посвідчення договору застави чи іпотеки готується ще один примірник для нотаріуса.

Сьогодні банки мають напрацьовані типові кредитні договори, з якими зобов'язані ознайомити всіх бажаючих отримати кредит. У 2007 р. НБУ зобов'язав банки надавати споживачам повну інформацію про умови кредитування і загальну вартість кредиту, в яку входить процентна ставка, вартість послуг та фінансові зобов'язання позичальника у зв'язку з отриманням, обслуговуванням та погашенням кредиту, а також вартість послуг страховиків, оцінювачів, реєстраторів, нотаріусів тощо[5].

При наданні кожного окремого кредиту банки індивідуально підходять до клієнта, вибудовуючи оптимальну, взаємовигідну для обидвох сторін кредитну операцію, намагаючись мінімізувати кредитні ризики. Банк вивчає та аналізує діяльність потенційного позичальника, визначає його кредитоспроможність, прогнозує ризик неповернення кредиту і приймає рішення про надання або відмову у наданні кредиту.

Видами забезпечення кредиту є земля, нерухоме і рухоме майно, майнові права, цінні папери, застава, поручительство, гарантія, страховий поліс. Використання того чи іншого забезпечення передбачає оцінку його фізичного стану, ринкової вартості, умов зберігання, прав власності, дієздатності власника, дотримання вимог чинного законодавства України тощо.

При страхуванні кредитного ризику банк має впевнитись у надійності страховика. Для більшої надійності може укладатися тристороння угода: банк - гарант (поручитель, страхова організація) - позичальник.

Між гарантом і поручителем є суттєва різниця в частині виконання ними своїх зобов'язань перед кредитором. Гарант несе субсидіарну відповідальність, тому до пред'явлення вимоги гаранту кредитор повинен пред'явити її до основного боржника, і лише після визнання останнього неплатоспроможним стає зобов'язаним гарант. При цьому важливо не пропустити термін позовної давності за гарантією, яка закінчується через шість місяців з дня виникнення заборгованості.

Поручитель несе солідарну відповідальність і відповідає перед кредитором нарівні із основним боржником. Банк може одночасно звертатися з вимогою (позовом) і до боржника, і до поручителя.

Основними критеріями оцінки кредитоспроможності позичальника можуть бути:

- ✓ забезпечення власними коштами не менш як 50 відсотків усіх його видатків;
- ✓ репутація позичальника (кваліфікація, здібності керівника, дотримання ділової етики, договірної, платіжної дисципліни);
- ✓ оцінка продукції, що випускається, характер послуг, які надаються (якість та конкурентоспроможності на внутрішньому та зовнішньому ринках, попит на продукцію, послуги, обсяги реалізації);
- ✓ економічна кон'юнктура (перспективи розвитку позичальника, наявність джерел коштів для капіталовкладень) тощо.

Зважаючи на специфіку підприємництва в Україні, яке сьогодні знаходиться на етапі свого становлення, банки змушені більш уважно вивчати ризики, пов'язані з його кредитуванням, додатково аналізуючи не тільки якість менеджменту та персоналу, а і криміногенну складову, що знаходить належне відображення у кредитній політиці банку[6,39-41].

Необхідні відомості про позичальника та інформація, яка отримана банком при оформленні кредиту, систематизується у кредитній справі позичальника.

Документи, що зберігаються у цій справі, групуються таким чином:

- ✓ матеріали з надання кредиту (кредитний договір, боргові зобов'язання, гарантійні листи тощо);
- ✓ фінансово-економічна інформація (бухгалтерські баланси, звіти про прибутки та збитки, бізнес-плани тощо);
- ✓ матеріали про кредитоспроможність позичальника: довідки, отримані від інших банків, запити, листування, звіти аудиторських фірм тощо.

В Україні вже тривалий час працюють проекти банків (світового (СБ) та європейського (ЄБРР), а також державних фондів (німецько-український (НУФ) та США (Євразія)). У програмах проектного фінансування за кредитною лінією ЄБРР можна отримати позику від 125 тис. до 5 млн. дол. США під 5-12% річних на 1-5 років під забезпечення в розмірі 120% від суми кредиту. За період впровадження Програми МБРР видано 160818 кредитів на суму 1,35 трлн. дол. США.

Фонд «Євразія» (Агенція розвитку США) пропонує кредити для МП в розмірі 100-150 тис. дол. США під 11-15% річних, терміном на 3-4 роки.

Для розвитку виробництва, зміцнення матеріально-технічної бази та покращення конкурентоспроможності можна скористатися програмами мікрокредитування. ЄБРР (кредити у розмірі 75-100 тис. дол. США до 16% річних терміном на 0,5-3 роки (з 1994 р. – видано 46 тис. кредитів на суму 205 млн. дол. США, погашено – 130 млн. дол. США).

НУФ надавав мікрокредити розміром 100 - 100 000 євро під 18,5% на термін 0,5 – 3 роки (з 1996 р. надано 36,5 тис. кредитів на суму більше 130 млн. євро, у 2008 р. – 1071 кредит на 22,73 млн. євро, за перше

півріччя 2009 р. – 34 кредити на суму 990 тис. євро. Кредитний портфель нині нараховує 15,6 тис. кредитів на 32,5 млн. євро) [7,13].

Агентами ЄБРР, Євразії та НУФ є окремі українські банки (ВАТ «Кредитпромбанк», АБ «Надра», АБ «Форум», ВАТ «Мегабанк»), які здійснюють жорсткий відбір претендентів на отримання відповідних кредитів. Однією з проблем для підприємництва в Україні може стати брак кредитних ресурсів у зв'язку із закінченням програм мікрокредитування ЄБРР, НУФ, СБ.

Позика передається позичальнику на умовах строковості, повернення, забезпечення, платності та цільового використання. Практична реалізація будь-якого із цих принципів є сьогодні проблематичною для кредиторів, особливо щодо підприємств малого бізнесу.

Загальновідомими проблемами кредиту для підприємництва, навколо яких давно точаться дискусії, є високі відсоткові ставки, відсутність ліквідної застави у позичальників, високі видатки по оформленню кредиту та банківська бюрократія, що затягує термін його одержання, короткотерміновий характер кредитів, незручні схеми погашення основного боргу, відсутність інформації про кредитора та види і умови кредитування тощо.

Питання високих процентних ставок є найболючішим і вже тривалий час перебуває в центрі уваги всіх зацікавлених суб'єктів кредитування, НБУ, державних органів, преси. Держава інколи намагається регулювати ціни на грошовому ринку, забуваючи, що відсоток має економічну природу і визначається ринковими, а не адміністративними методами.

За підрахунками професора О.Савченка загальний обсяг неповернених кредитів банкам України на 2005 р. склав – 10 млрд. грн.[8]. Державні органи відверто не втручаються у цю проблему, а преса, як і органи прокуратури та судової влади, формують співчутливу позицію до «бідних» позичальників. Пасивність держави у цьому випадку працює не тільки проти банків, а проти неї ж самої та проти всього суспільства. Неповернені кредити - це гроші вкладників, які попередньо були розміщені у банках. Ці гроші фактично стали доходом позичальників, за яким не сплачено податку державі на 2,5 млрд. грн., і, нарешті, ці гроші, як правило, працюють «у тіні». Очевидно, що сума неповернених кредитів у 2009 р. може зрости на порядок, зважаючи, що обсяг проблемних кредитів збільшився у 6 разів - із 3,1 млрд. грн. у 2005 р. до 18 млрд. грн.

Всі неповернені кредити оформлені відповідними правочинними документами, мають необхідне забезпечення, у т.ч. іпотеку, але нинішні судова та виконавча системи вкрай неефективні, що у багатьох випадках унеможливорює реалізацію прав кредитора на заставлене майно. Процедури, що здійснюються цими системами, є довготривалими, витратними і непередбачуваними для кредитора. Чинне законодавство дає боржнику

можливість нескінченно затягувати процедуру задоволення вимог кредиторів за рахунок предмета застави чи іпотеки. За таких обставин банки змушені проявляти максимальну обережність у кредитуванні і, зважаючи на ризик, підвищувати відсоткові ставки.

У справі поліпшення кредитного забезпечення підприємництва можна виділити декілька напрямків. Перший повинен включати комплекс заходів з боку держави, спрямованих на підтримку та розбудову самого підприємництва: цілеспрямована фіскальна політика, спрощення та здешевлення процедур реєстрації та ліцензування, створення системи належного контролю. При цьому потрібно чітко визначитися із контрольними функціями держави у бізнесі загалом. У цивілізованому суспільстві держава забезпечує, насамперед, охорону прав власності, гарантує дотримання умов та контролює виконання контрактів, договорів, у т.ч. кредитних тощо.

Варто активізувати діяльність з формування мережі регіональних фондів підтримки підприємництва та розширити джерела їх фінансування, забезпечити розбудову інфраструктури розвитку малих підприємств, як-от бізнес-центрів, бізнес-інкубаторів, технопарків, лізингових центрів. Ці заходи дозволили б створити і розвивати життєздатну й успішну систему малого бізнесу – надійних та кредитоспроможних позичальників.

Другий напрямок мав би охоплювати заходи, спрямовані на поліпшення самого процесу кредитування: створення механізмів фінансово-кредитного забезпечення підприємств малого бізнесу, в т.ч. програми державного пільгового кредитування, сприяння ефективній розбудові кредитних спілок, розширенню їх функцій, покращення інформаційного забезпечення підприємництва з питань кредитування. Це сприяло б значному розширенню переліку послуг, підвищенню якості та зниженню їх ціни.

У третьому напрямку мають бути заходи щодо суттєвого поліпшення законодавчої та нормативної бази кредитування, заходи або цільова програма по поверненню кредитів банкам та іншим кредиторам, що забезпечило б зміцнення кредитної системи країни і здешевлення вартості кредитів.

Список використаних джерел:

1. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 07.12.2000 р. №2121-III.
2. Кужель О. Малий та середній бізнес є пріоритетом розвитку будь-якої держави з перехідною економікою, дзеркальним відображенням процесу демократичних реформ у країні // Дзеркало тижня. – 2002. - №29. – С.5.
3. Батковський В. Проблеми кредитування малого підприємництва // Вісник НБУ. – 2005. - №4. – С.28-33.
4. Шумпеттер Й. Теория экономического развития. – М.: Прогрес, 1982.
5. Про затвердження Правил надання банками України інформації споживачу про умови кредитування та сукупну вартість кредиту Постанова НБУ від 10 травня 2007 року № 168.
6. Фастовець М. Проблемні аспекти ризиковості кредитування малого бізнесу// Вісник НБУ. – 2007. - №2. – С.38-45.
7. Якубенко Н. Група управління проектами міжнародних кредитних ліній: 10 років діяльності // Вісник НБУ. – 2005. - №2. – С.11-15.
8. З тіні на світло. Інтерв'ю з О.В.Савченко // Урядовий кур'єр. – 2005. – №101. – С.17.